

İRAN DIŞ POLİTİKASINDA KAFKASYA

Gözde KILIÇ YAŞIN

-

Analiz No : 2023 / 20

24.08.2023

Azerbaycan-Ermenistan barış görüşmelerinde karşılıklı toprak bütünlüğünün tanınması ve daha zor bir konu olan sınırların belirlenmesinde ilerleme sağlanırken bölgenin tamamı için önemli bir geçiş yolu niteliğindeki Zengezur Koridoru konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Ermenistan 10 Kasım 2020 tarihli ateşkes anlaşmasının Zengezur Koridorunu kapsamadığı [1] ve Laçin Koridoruyla karşılıklılık içermediği iddiasını öne sürmektedir. Koridora esas itiraz İrandan gelmekteydi. Konu Azerbaycan-İran arasında da gerilime yol açmıştır. İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan ile Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramovun Nisan 2023te diplomasi ve diyaloğun devam ettirilmesi temennisi içeren telefon görüşmesi gerçekleştirmesi, ardından Abdullahiyanın 5 Temmuzdaki Bakü ziyareti [2] iki ülke ilişkileri bakımından umut vericidir. Baküde Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru ve Zengezur ulaşım bağlantısı da görüşülmüştür. İran Dışişleri Bakanı Abdullahiyan, Azerbaycanın ana karasının Nahçıvana bağlanması için Aras Koridorunun açılmasıyla ilgili İran Cumhurbaşkanının talimatı olduğunu ifade etmiştir.[3]

İranın gündeme getirdiği koridor Aras Nehri üzerinde yapılması planlanan kara ve demiryolları köprüleridir.[4] Dolayısıyla Azerbaycanın daha kısa bir yol olduğu için gerçekleşmesini istediği ve Şuşa Beyannamesinde de yer alan Zengezur ulaşım yolu kastedilmemektedir. Azerbaycan için güzergâh çeşitliliği sağlayacak bir projedir ancak Zengezurun yerini de tutmayacaktır. Yine de İranın tavır değişikliği bir bütün olarak dikkate alınmalıdır. İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisinin İran ve Azerbaycan Cumhuriyetindeki Azerbaycanlıların ayrılmaz bağından söz etmesi[5] de değişim işaretleri bakımından önemlidir. İran Güvenlik Şefi Tuğgeneral Ali Ekber Ahmadianın İranın tüm komşu ulusların toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyduğu ve Azerbaycan-Ermenistan barış görüşmelerini destekledikleri yönündeki açıklaması,[6] bilhassa sorunları karmaşıklaştıran dış müdahalelere vurgu yapması dikkate değerdir. Zira 3+3 formülünden artık İran da bahsetmektedir ve Kafkasya sorunlarında İran, Türkiye ve Rusyanın diğer ilgili üçlü taraf olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistanla birlikte bölge geleceğini inşa

etmesi tekrar gündeme gelmektedir. Diplomasi varsa uzlaşı da mümkündür. Çok taraflı ancak bölge ülkelerini içeren bir diplomasi kalıcı barış ve istikrarı vadedebilecektir.

İranın Ulusal Güvenlik Tehdidi Algıları

İranın Zengezur Koridoruna karşı çıkışında, bölgedeki yeni durumun Azerbaycan lehine gelişmesi ve bunun ülkesindeki Türk kökenli nüfus üzerindeki etkisini kontrol edememe endişesi önemli pay sahibidir. Askeri, savunma, ekonomi ve enerji alanındaki yatırımların yanı sıra moral gücünü de arttıran Azerbaycan cazibe merkezi haline gelmektedir. Saha başarısı, etki ve söylem gücünü de arttırmaktadır. Bunun İran içerisindeki Azerbaycan Türkleri üzerindeki etkisini, İranın anlaşmazlıkta/savaşta/uzlaşı arayışında Ermenistana açık destek vermesi de perçinlemektedir. Hem bahsedilen sosyolojik etkiler hem de Azerbaycanın güney sınırı kontrolünü geri kazanması güç dengelerini etkileyecektir. Zengezur Koridorunun açılması da çarpan etkisi yaratacaktır.

İranın Kafkasyadaki yeni durumu ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirmesine neden olan ikinci konu ise Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin askeri-teknik ve güvenlik alanında işbirliğini da kapsayarak gelişmesidir. Azerbaycan petrolü İsrailin toplam tüketiminin yaklaşık yüzde 40ını karşılamaktadır. İsrail de Azerbaycanın önemli silah tedarikçilerindendir. Azerbaycan, İsrailin yeni çevre stratejisi olarak da anılan ve İsrailin güvenliğine yönelik ana tehdit kaynağına yakın olan devletlerle ilişkileri ilerletmeye dayanan dış politika stratejisinde önemsenen bir ülkedir. Bu da İranın Azerbaycanı İsrailin uzantısı olarak görme eğilimini ve İsrailin İrana 7 kilometre mesafedeki izleme tesislerine erişim imkânı elde ettiği fikrini beslemektedir. Biri iç dengeler, diğeri düşman ülke olan İsrailin yeteneklerini Azerbaycanla işbirliği sayesinde geliştirmesi olmak üzere her iki konu da İran açısından devletin varlığını sürdürmesi anlamında yaşamsal niteliktedir. Ancak diğer taraftan Suudi Arabistanla kurulan temas, Çinin desteğiyle normalleşme girişiminin ileriye taşınması ve ABDyle yapılan son görüşmeler de İran için riskleri düşüren gelişmelerdir.

İran için risklerin azalması İsrail cephesinde güvenlik açığı olarak görülmektedir. Bu nedenle de ilişkilerin düzenlenmesinde Suudi Arabistan, Çin ve ABDyi kapsayan bir rekabet kendini göstermektedir. Dolayısıyla bölgede ilişkiler ağı ve güç dengeleri yeniden şekillenirken Zengezur Koridoru hem büyük resimdeki küçük bir ayrıntıdır hem de resmin ana renklerini belirleyebilecek önemdedir.

İrana Avantaj Sağlayan Anlaşmalar

İran-ABD arasında bir süredir yürütülen dolaylı ve doğrudan görüşmelerin bir mutabakat metnine dönüştüğü iddia edilmektedir. Buna göre petrol satışlarında yaptırım muafiyeti, dondurulmuş bazı fonların serbest bırakılması karşılığında İranın ABDli mahkûmları serbest bırakması, yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum konusundaki ilerlemeyi durdurması ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) ile işbirliğini sürdürmesi beklenmektedir. İran, uranyumunu yüzde 60a kadar zenginleştirmişti,[7] mutabakata göre bu seviyeyi

koruyacak ve nükleer silah için gerekli seviye olan yüzde 90a ulaştırmayacak, gelişmiş santrifüjler kurmayacaktır.[8] Karşılığında yaptırımlar hafifletilecek, fonları serbest bırakılacak, BM Güvenlik Konseyi ve IAEA tarafından daha fazla cezai yaptırım veya kınama yapılması ertelenecektir. İsrailde bu uzlaşı, İranın uranyumunu yüzde 60a kadar zenginleşmesine fiili bir onay olarak değerlendirilmekte ve metnin anlaşma değil de mutabakat olarak isimlendirilmesi de konunun ABD Kongresinden kaçırılması olarak görülmektedir.[9] ABD Başkanı Joe Bidenın çözemediği bir sorunu, kutuya geri koyarak 2024 seçimlerine dek zaman kazandığı ve İrana da zaman kazandırdığı yorumu yapılmaktadır. Elbette ABDnin Asya-Pasifike yönelmedeki Rusya dışındaki diğer bir engel olan İranla rekabeti dondurmak istediği de düşünülebilir. İran-ABD uzlaşısının İsrailin bölgede yalnız bırakıldığı, ABDnin İsraili 2018de terk ettiği algısını güçlendirdiği ve İsraili bir arayışa yönlendirdiği de açıktır.[10]

Suudi Arabistan-İran görüşmelerinin büyükelçiliklerin yeniden açılarak diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde ilerlemesi, Orta Doğunun güvenlik ve jeopolitik görünümünü değiştiren gelişmelerin göstergesidir. Suudi Arabistan ve İranın egemenliğe saygı ve iç işlerine karışmama prensiplerini de içeren uzlaşısı, vekâlet savaşları ve mezhepsel bölünmeden beslenen jeopolitik rekabette bir dönüşüm anlamına gelebilir. Suudi Arabistanın İrana yönlendirmeyi düşündüğü yatırımları[11] gerçekleştirmesi de İran için yaptırımlar nedeniyle bozulan ekonomi verilerini düzenleme fırsatı sunabilir. İran açısından ABD ve Suudi Arabistanla yaptığı anlaşmaların ulusal güvenlik sorunlarını hafifleten sonuçları bulunmaktadır. İran bu anlaşmalarla dolaylı olarak İsrailin Suudi Arabistanla ilişkilerini ilerletmesini de engellemektedir. Suudi Arabistanın İsraille normalleşme süreci karşılığında ABDye yönelttiği talepler, ABDnin Orta Doğudaki güvenlik taahhütlerini hafifletme çabasıyla çeliştiği ölçüde kazanan İran, kaybeden İsrail olmaktadır.

Aslında Suudi-İsrail yakınlaşmasına aracılık etmek, ABDnin caydırıcılık politikasının bir parçasıdır.[12] Ancak Suudi Arabistanın ABDden karşılık olarak hava savunma işbirliği düzenlemesi ile güvenlik sistemi garantisi ve Amerikan silahlarına ayrıcalıklı erişim talebi normalleşme girişimlerini geciktirmektedir. Zira Suudi Arabistanın İsrailin elinde bulunan türden gelişmiş silahlara erişim güvencesi istediği düşünülmektedir.[13] Bu esasen güvenlik konusunda bölgesel eşitlenme talebidir. ABDnin bağlayıcı güvenlik garantisi yükümlülüğü altına girmek istememesi de temel engeli oluşturmaktadır.

İsrail uçaklarına Suudi hava sahasını kullanma izni verilmiş ancak normalleşme adına daha ileriye gidilememiştir. Suudi Arabistanın son on yılın en hızlı büyümesini gerçekleştiren ülke olması,[14] bölgenin baskın ekonomik ve askeri gücü olma vasfının da altını çizmektedir. Bu anlamda Suudi Arabistanın İranla ilişkilerini ilerletme konusunda daha istekli görünmesi İran için anlamlı bir sonuç doğurmaktadır. Zira İsrailin Suudi Arabistan ile ilişkilerini normalleştirerek İranı tecrit etme stratejisi şimdilik sürüncemede kalmış görünmektedir. Özellikle aşırılık yanlısı olarak nitelenen İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu döneminde ilişkilerin ilerletilmesinin daha da anlamsız kaldığı söylenebilecektir. Bu tabloda İsrail için Azerbaycanın öneminin arttığı da ifade edilmelidir. Ancak herhalde İran açısından Azerbaycanı yok saymak ya da sahadaki askeri başarısını diplomasiyle perçinleme çabasını engellemektense Azerbaycanla ilişkilerini ilerletmeye çalışmak rasyonel bir tavır olacaktır.

Ticaret Yolları Rekabeti

Sonuç olarak, Azerbaycanın işgal altındaki topraklarını kurtarması Kafkasyanın önemli bir sorununu ortadan kaldırırken yeni jeopolitik durumun kabullenilmesi de bundan etkilenen tarafların kendi hedeflerine en uygun çözümleri bulmasına bağlı görünmektedir. Ermenistan, uluslararası toplumda Azerbaycana siyasi baskı yapmak üzere destek arasa da Azerbaycanın toprak bütünlüğünü kabul ettiğini açıklamıştır. Sınırların belirlenmesi konusunda teknik ilerleme sağlanırken koridorlar ve Azerbaycana dönen topraklarda kalan Ermeni nüfusun ve askeri gücün durumu uzlaşı bekleyen konulardır. Ulusal güvenlik tehdidi olarak gördüğü unsurların yanı sıra ticari yollarda hâkimiyete ilişkin rekabetin de İranın tavrında belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Zengezur Koridorunun açılması, Çinin Avrupaya uzanan Kuşak-Yol İnisiyatifinin (BRI) en hızlı rotasının tamamlanması ve hayata geçmesi anlamına gelmektedir. Zengezur Koridoru, Azerbaycanın yanı sıra Çin ve Orta Asyanın tamamını, hatta Ermenistanı, Avrupaya daha rahat, daha hızlı bağlama potansiyeline sahiptir. Özellikle yüksek tonajlı transit kargo taşımacılığında bu ulaşım hattı küresel bir önem kazanmaktadır. Hattın hız ve güvenlik açısından en yakın alternatifi ise Ermenistanın dışarıda kaldığı yine Azerbaycan üzerinden geçerek Gürcistandan devam eden rotadır. Dolayısıyla Zengezur Koridorunun açılması Ermenistana ticari avantaj sağlamaktadır. İran, bu koridorun İran-Ermenistan ve İran-Rusya ulaşım hattını riske atacağını düşünüyorsa da aslında İran için de çeşitlilik sunan bir rotadır.

Diğer taraftan İran ve Rusyanın Kuzey-Güney Koridoru[15] için önemli bir ulaşım ağı olarak görülen Reşt-Astara demir yolunun inşası için imzaladığı anlaşma da dikkate alınmalıdır. Hindistandan başlayıp Rusyaya uzanan ve aynı zamanda Kuzey ve Batı Avrupaya erişim sağlayan koridorun geçiş rotasında Azerbaycan da bulunmaktadır. Zengezur ulaşım hattı da Kuzey-Güney Koridorunu Avrupa yönündeki taşımacılıkta destekleyecektir. Dolayısıyla aslında bölge ülkeleri ticari ilişkiler ve ekonomik işbirliğini ön plana çıkaran bir jeopolitik düzene daha isteklidir. Bu, yaptırımlardan zarar gören ekonomisi ve ekonomik sıkıntıların arttırdığı halk memnuniyetsizliğinden mustarip İran için de geçerlidir. Dış politika seçeneklerini değerlendirirken Kafkasyada barış ve istikrarın sağlanmasına şans vermesi reel politik durumla örtüşecektir. İran, masada kendisine ayrılan yeri değerlendirerek buradan da bir diplomasi başarısı çıkarabilecek ve çok paydaşlı bölgesel inisiyatifin mimarlarından olabilecektir.

[1] Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyevin bu konudaki açıklaması, "kelime olarak Zengezurun anlaşmada bulunmadığı ancak Azerbaycanın batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında ulaşım bağlantısı olması gerektiği ve bunu Ermenistanın sağlaması gerektiği ifadelerinin anlaşmada olduğu yönündedir.

[2] İran Dışişleri Bakanı Emir Abdullahiyan, Bağlantısızlar Hareketinin üye ülkelerin Dışişleri Bakanları düzeyinde Azerbaycan Cumhuriyetinde düzenlediği toplantısına katılmak üzere Bakü'ye gittiğinde Azeri mevkidaşı Bayramov ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyevle görüşmüştür.

[3] "Emir Abdullahiyan: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güvenliğini İran'ın güvenliği olarak görüyoruz", 5 Temmuz 2023, *Pars Today*, https://parstoday.ir/tr/news/iran-i241404-emir_abdullahiyan_azerbaycan_cumhuriyeti'nin_g%C3%BCvenli%C4%9Fini_%C4%B0ran'%C4%B1n_g%

[4] İran ve Azerbaycan 11 Mart 2022de Baküde Azerbaycan ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında İran topraklarından geçecek yeni bir ulaşım bağlantısına ilişkin mutabakat zaptı imzalamıştır. Buna göre Aras Nehri üzerinde ikişer kara ve demir yolu köprüsü yapılacaktır.

[5] "Azeris in Iran and Republic of Azerbaijan inseparably linked: Raisi", *Tehran Times*, June 10, 2023, https://www.tehrantimes.com/news/485604/Azeris-in-Iran-and-Republic-of-Azerbaijan-inseparably-linked

[6] "Diplomacy best ways to resolve disputes: Iran security chief", *Tehran Times*, August 8, 2023, https://www.tehrantimes.com/news/487700/Diplomacy-best-ways-to-resolve-disputes-Iran-security-chief

[7] BMnin atom enerjisi gözlemcisi Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının en son tahmini, İranın yüzde 60 saflıkta zenginleştirilmiş 114,1 kilogram (251 pound) uranyuma sahip olduğudur. Ayrıca Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının Mayıs 2023te tipik olarak silahlar için kullanılan yüzde 90 saflık derecesinin biraz altında, yüzde 84 saflık seviyesine kadar zenginleştirilmiş küçük bir miktar uranyum tespit ettiği, İranın bunun kazara ortaya çıkan bir yan ürün olduğu yönündeki açıklamasını da yeterli bulduğu ifade edilmektedir.

[8] Andrew Parasiliti, "Is Bidens reset on Iran paying off?", *Al Monitor*, August 18, 2023, https://www.al-monitor.com/originals/2023/08/bidens-reset-iran-paying ; Andrew Parasiliti, "US détente with Iran combines diplomacy, deterrence", *Al Monitor*, June 16, 2023, https://www.al-monitor.com/originals/2023/06/us-detente-iran-combines-diplomacy-deterrence#ixzz858Nt3gNP ; "Report: Netanyahu says US and Iran in talks for a mini-deal Israel can live with", *Times of Israel*, June 13, 2023, https://www.timesofisrael.com/report-netanyahu-says-us-and-iran-in-talks-for-mini-deal-israel-can-live-with/

[9] Jacob Nagel, "Israel must oppose the Iran understandings with all its got", *Israel Hayom* , June 16, 2023, https://www.israelhayom.com/opinions/israel-must-oppose-the-iran-understandings-with-all-its-got/

[10] Micah Halpern, "The Iran-Saudi deal is a nightmare for Israel, the US, and the world", *The Jerusalem Post*, August 21, 2023, https://www.jpost.com/opinion/article-755501 ; Ethan Bronner, Henry Meyer, "As Iran Emerges From Isolation, Israel Is Feeling Cornered", *Bloomberg*, June13, 2023, https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-06-13/will-israel-attack-iran-military-preparations-a-message-to-the-us-tehran#xj4y7vzkg

[11] "The Impact of the Saudi-Iranian Rapprochement on Middle East Conflicts", *International Crisis Group*, April 19, 2023, https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran-saudi-arabia/impact-saudi-iranian

[12] Parasiliti, "US détente with Iran combines diplomacy, deterrence".

[13] Ramzy Ezzeldin Ramzy, "The Saudi Gambit in Washington", *The Cairo Review of Global Affairs*, May 28, 2023, https://www.thecairoreview.com/essays/the-saudi-gambit-in-washington/

[14] Amine Mati and Sidra Rehman, "Saudi Arabia to Grow at Fastest Pace in a Decade", *IMF*, August 17, 2022, https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/08/09/CF-Saudi-Arabia-to-grow-at-fastest-pace

[15] Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru projesi, Eylül 2000de Rusya, İran ve Hindistan arasında imzalanan anlaşmanın ürünüdür. Ermenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Belarus, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Türkiye ve Bulgaristan da projeye katılmıştır.

Yazar Hakkında :

-

Atıfta bulunmak için: YAŞIN, Gözde KILIÇ. 2026. "İRAN DIŞ POLİTİKASINDA KAFKASYA." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2023 / 20. Ağustos 24. Erişim Kasım 20, 2026. https://avimbulten.org/public/tr/Analiz/IRAN-DIS-POLITIKASINDA-KAFKASYA

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır